

Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2017.02.078>

УДК 314.745.22:314.745.23

JEL CLASSIFICATION: J11, J18

О.А. МАЛИНОВСЬКА

д-р наук держ. упр., голов. наук. співроб.
Національний інститут стратегічних досліджень
01030, м. Київ, вул. Пирогова, 7-а
E-mail: malynovska@voliacable.com

О.О. КОЛОМІЄЦЬ

канд. екон. наук, пров. наук. співроб.
Національний інститут стратегічних досліджень
01030, м. Київ, вул. Пирогова, 7-а
E-mail: kolomietsniss@gmail.com

МІГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена виявленню та аналізу демографічних наслідків російської агресії проти України. У публікації мова йде про те, що головними наслідками війни для міграційної політики стали: вирішення проблем з облаштуванням всередині країни близько 1,6 млн (4 % населення) внутрішньо переміщених осіб та збільшення потоку мігрантів до РФ. Показано, що головні демографічні загрози стабільному соціально-економічному розвитку, з якими стикнулася РФ (нерівномірність заселення території країни, криза інституту сім'ї, коротка середня очікувана тривалість життя, деформація статеві-вікової структури населення), стали передумовою для розробки та впровадження спеціальних заходів політики, спрямованих на поповнення корінного населення країни за рахунок біженців з України. Аналіз результатів цієї політики показав, що розрахунки керівництва країни-агресора щодо обсягів міграції з України в РФ, числа громадян, які виявили бажання назавжди змінити країну проживання, та керованості географії розселення українських мігрантів не виправдалися. Найактуальнішим завданням міграційної політики України на сьогодні залишається розроблення політичних заходів, спрямованих на стимулювання і полегшення повернення на батьківщину українських біженців до РФ.

Ключові слова: міграція, гібридна війна, демографічні загрози, мігранти, внутрішньо переміщені особи, міграційна політика.

Е.А. Малиновская

д-р наук гос. управл., глав. науч. сотруд.
Национальный институт стратегических исследований
01030, г. Киев, ул. Пирогова, 7а
E-mail: malynovska@voliacable.com

© МАЛИНОВСЬКА О.А., КОЛОМІЄЦЬ О.О., 2017

А.А. Коломиец

канд. экон. наук, ведущ. науч. сотруд.

Национальный институт стратегических исследований

01030, г. Киев, ул. Пирогова, 7а

E-mail: kolomietsniss@gmail.com

МИГРАЦИОННЫЙ АСПЕКТ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ РОССИИ ПРОТИВ УКРАИНЫ

Статья посвящена выявлению и анализу демографических последствий российской агрессии против Украины. В публикации указывается, что главными последствиями войны для миграционной политики стали: решение проблем с обустройством внутри страны около 1,6 млн (4 % населения) внутренне перемещенных лиц и увеличение потока мигрантов в РФ. Показано, что главные демографические угрозы стабильному социально-экономическому развитию, с которыми столкнулась РФ (неравномерность заселения территории страны, кризис института семьи, короткая средняя ожидаемая продолжительность жизни, деформация половозрастной структуры населения), стали предпосылкой для разработки и реализации специальных мер политики, направленных на пополнение коренного населения страны за счет беженцев из Украины. Анализ результатов этой политики показал, что прогнозные расчеты руководства страны-агрессора в отношении объемов миграции из Украины в РФ, числа граждан, изъявивших желание навсегда изменить страну проживания, и управляемости географии расселения украинских мигрантов не оправдались. Актуальной задачей миграционной политики Украины на сегодняшний день остается разработка политических мер, направленных на стимулирование и облегчение возвращения на родину украинских беженцев в РФ.

Ключевые слова: миграция, гибридная война, демографические угрозы, мигранты, внутренне перемещенные лица, миграционная политика.

О.А. Malynovska

Dr. Sc. (Public Administration),

National Institute for Strategic Studies

01030, Ukraine, Kyiv, Pyrogova str., 7a

E-mail: malynovska@voliacable.com

О.О. Kolomiets

PhD (Economics),

National Institute for Strategic Studies

01030, Ukraine, Kyiv, Pyrogova str., 7a

E-mail: kolomietsniss@gmail.com

MIGRATORY ASPECT OF THE RUSSIA'S HYBRID WAR AGAINST UKRAINE

The aim of the article is to identify and analyze the demographic consequences of the Russian aggression against Ukraine. The publication points out the main consequences of the war for the Ukrainian state: caring for the social security of about 1.6 million (about 4 % of the total population) of internally displaced persons and an increase in the migration flow to the Russian Federation. For the last two decades the Russian Federation faced serious demographic threats to its stable social and economic development. The main ones are: uneven settlement across the country, crisis of the family institution, short average life expectancy, deformations of the population age and sex structure. That became a prerequisite for the development and implementation of special policies which stimulate refugees from Ukraine to change their citizenship. An analysis of the results of these policies showed that the prior plans of the aggressor country on mass migration from Ukraine to the Russian Federation, the quantity of new Russian citizens from Ukrainian refugees and the manageability of the geography of their resettlement were not justified. The urgent task of the migration policy of Ukraine is to develop policy measures aimed at stimulating and facilitating the return of Ukrainian refugees from Russia.

Keywords: migration, hybrid war, demographic threats, migrants, internally displaced persons, migration policy.

Постановка проблеми. Напрацюванню стратегії протидії наслідкам гібридної війни передують визначення проблем, які мають бути вирішеними на державному рівні. Спричинені гібридною війною загрози в демографічній сфері можна поділити на дві групи. По-перше, це загрози, які створює для населення, життя та здоров'я людей будь-яке воєнне протистояння, по-друге, – такі, які можуть бути результатом цілеспрямованих дій ворога із дестабілізації ситуації. Якщо усунення останніх має бути предметом діяльності спеціальних державних органів, то відповідь на перші – першорядне завдання соціально-демографічної політики держави в умовах війни.

Демографічні загрози належать до прямих загроз гібридної війни. Це людські втрати, каліцтва, відкладені народження, а також втрати населення, пов'язані як з втратою території, так і з виїздом за кордон.

Актуальність теми. Як інструмент гібридної війни може використовуватись міграція, що має призвести до послаблення супротивника, його знекровлення або ж витрачання сил і ресурсів на прийом та облаштування мігрантів, вирішення соціально-економічних, етнокультурних та інших проблем, пов'язаних з їх прибуттям. Зокрема, внаслідок російсько-українського конфлікту масові вимушені міграції населення, обумовлені воєнними діями, стали однією з найболючіших для України проблем сьогодення.

Передовсім мова йде про внутрішніх переміщених осіб (ВПО), які змушені були залишити свої домівки на окупованій частині Донбасу та в анексованому Криму. Близько 1,6 мільйонів українців, або 4 % населення країни, шукали нового дому в інших регіонах країни.

Найбільше ВПО зареєстровано в Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій областях та Києві. Серед них 864 тис. пенсіонерів; 63 тис. осіб з інвалідністю та майже 241 тис. дітей [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Демографічні наслідки гібридної агресії Росії проти України є прямою загрозою національній безпеці. Саме тому їм приділяється багато уваги в останніх роботах українських науковців, правозахисників [2,3]. Не обійшли увагою це питання й російські дослідники, які в своїх роботах розцінюють українців як найбільш бажану категорію мігрантів для поповнення чисельності населення Росії та пом'якшення її демографічних проблем. Так, В. Сакаєв (V. Sakaev) [4] та С. Рязанцев (S. Ryzantsev) [5] підкреслюють, що на користь українців вільне володіння державною мовою РФ, культурна та релігійна близькість до корінного населення, високий рівень освіти. Ситуації з умовами облаштування українських мігрантів, пов'язані з ними кінцеві результати міграції з України в Росію в 2014–2016 рр., викликають особливий інтерес російських правозахисників та представників міжнародних ЗМІ в РФ. Так, С. Ганнушкіна (S. Hannushkina) [6] повідомляла про непоодинокі випадки заниження фактичного рівня державної соціальної підтримки українських біженців в РФ, Т. Громов (T. Gromov) [7] свідчить, що умови перебування, створені для українців в регіонах РФ, не стали для більшості достатніми стимулами до прийняття рішення про остаточну зміну місця проживання.

Метою статті є виявлення демографічних наслідків (в першу чергу у сфері міграції) гібридної агресії РФ проти України та аналіз результативності заходів демографічної політики РФ, спрямованих на збільшення чисельності постійного населення за рахунок українських мігрантів.

Наукова новизна полягає у поглибленні й розвитку теоретико-методичних засад дослідження демографічних загроз національній безпеці України та розробленні основних напрямів мінімізації цих загроз у міграційній сфері.

Виклад основного матеріалу. На момент початку воєнного конфлікту в 2014 р. демографічна ситуація в РФ мала ознаки певної стабілізації після затяжної найбільш тяжкої в новітній історії країни демографічної кризи. В 1999 р. від'ємний природний приріст був зафіксований в 74 з 85 суб'єктів РФ (для порівняння: в 1990 р. – у 9). З середини 1990-х до середини 2000-х років середньорічна різниця між кількістю народжених і померлих становила 850 тис. осіб. Однак згодом ситуація почала вирівнюватись і поступове підвищення народжуваності супроводжувалось помітним скороченням показників смертності та, відповідно, збільшенням середньої очікуваної тривалості життя при народженні. У 2013–2015 рр. в Росії вперше з часів розпаду Радянського Союзу був зафіксований додатний природний приріст населення. Але, за офіційним прогнозом Федеральної служби державної статистики РФ, вже з 2018 р. в країні спостерігатиметься від'ємний природний приріст населення, а в 2031 р. його масштаби будуть сягати півмільйона осіб на рік [8].

Усунення демографічних ризиків, що можуть стати перепоною для стабільного соціально-економічного зростання країни і загрозою для геополітичних інтересів найбільшої за територією держави, є головною метою демографічної та міграційної політики Російської Федерації. Означимо основні з них.

1. *Нерівномірність заселення території країни:* загальна щільність населення в європейській частині РФ становить 27 осіб на 1 км², а в найбільш економічно привабливій, західній її частині, сягає 62 особи на 1 км². При цьому на 75 % території, де проживає 22 % від усього населення, цей показник в середньому дорівнює 2,5 особи на 1 км².

2. *Криза інституту сім'ї та пов'язане з цим (крім іншого) падіння народжуваності.* За приблизними оцінками демографів, у РФ нараховується понад 3 млн офіційно не оформлених шлюбних союзів, в яких рівень народжуваності суттєво поступається середньому. Поряд із цим високою є частка офіційних шлюбів, що розпадаються. У 2012 р. в 2/3 федеральних округів на 1000 шлюбів припадало понад 500 розлучень [8].

3. *Коротка середня очікувана тривалість життя при народженні з великою різницею у значенні цього показника для чоловіків і жінок.* Так, за підсумками 2014 р. середня очікувана тривалість життя чоловіків в РФ (65,29 років) була найнижчою серед країн європейської частини СНД і деяких країн Центральної Азії (за винятком Казахстану, Туркменістану, Узбекистану). Аналогічний показник у жінок був більшим на понад 11 років (76,47 років), однак так само залишався одним із найнижчих серед країн СНД [9].

4. *Деформація статеві-вікової структури населення та пов'язане з цим збільшення демоекономічного навантаження на працююче населення.* В деяких областях (наприклад Тульській, Тверській, Тамбовській, Курській) частка осіб трудоактивного віку у загальній структурі населення впала до 60–61 %. У 2013 р. демоекономічне навантаження на населення віком 20–64 років становило 512 на 1 тис. осіб. За прогнозами, до 2030 р. цей показник зросте до 700–750 на 1 тис. осіб [10].

За таких умов закономірно, що основна мета міграційної політики Росії, як це зазначається в Концепції державної міграційної політики на період до 2025 року (затверджена указом Президента РФ у червні 2012 р.), полягає у стабілізації та збільшенні чисельності постійного населення країни [11]. Демографи підраховали, що для збереження нинішньої чисельності населення РФ потрібно прийняти до середини століття майже 20 млн іммігрантів, які б прибули для постійного проживання.

Разом із тим, ставлення російського суспільства до імміграції в основному негативне, причому воно поділяється і підтримується політиками та владою. В імміграції

вбачають загрозу традиційним цінностям та культурі, прибульців звинувачують в асоціальній поведінці, злочинності, з боку корінного населення доволі поширеними є прояви ксенофобії, злочини на ґрунті ненависті.

Суперечність між потребою в прибульцях та небажанням допускати їх в країну політики, які приймають рішення у сфері регулювання міграції, намагаються розв'язати шляхом селекції тих, кому дозволено перебувати і залишатися на території РФ. Найбільш бажаними для Росії є мігранти, які належним чином знають російську мову, близькі за менталітетом та культурою до населення країни. До того ж, Росія зацікавлена у прибульцях з високим освітнім рівнем, кваліфікованій робочій силі. Хоча більшість мігрантів до Росії походять із країн Центральної Азії та Закавказзя, зазначеним критеріям вони не завжди відповідають, особливо це стосується осіб молодших вікових груп, які зростали в умовах глибокої кризи 1990-х рр., деіндустріалізації країн походження, занепаду їхніх освітніх систем, еміграції російськомовного населення, обмеження використання російської мови. До цього треба додати також посилення позицій ісламу, інколи доволі радикального, з носіями якого в Росії асоціюється загроза тероризму.

Натомість значно менші ризики і більші переваги пов'язані з прибуттям населення, яке завдяки культурним та мовним характеристикам найпростіше інтегрувати в російське суспільство. Носії найближчої до росіян ментальності проживають в Білорусі, Молдові, Казахстані. Проте найчисельніші вони в Україні.

Частково саме з бажанням уповні використати трудовий потенціал України були пов'язані зусилля, докладені Росією до залучення України до Євразійського економічного союзу. Відповідно до договору про нього (розділи 96–98), на євразійському просторі одночасно із вільним рухом товарів, послуг та капіталів, мав сформуватися вільний ринок праці, громадяни країн-членів набували таких самих прав у працевлаштуванні, як і громадяни країни призначення. Оскільки міграційні потоки спрямовані передовсім до Росії, це означало, що трудові мігранти з країн ЄАЕС звільняються від необхідності складати спеціальні іспити, оплачувати отримання патенту на роботу.

Одним із важливих інструментів поповнення населення Росії є політика підтримки добровільного переселення так званих «співвітчизників», тобто колишніх громадян СРСР та РФ чи їхніх нащадків, які є носіями російської мови і культури. Висуваючи завдання забезпечити міграційний приплив до країни на рівні 300 тис. осіб на рік, президент В. Путін наголошував, що у першу чергу цього необхідно досягти за рахунок залучення на постійне проживання до Російської Федерації саме цієї категорії іноземців [12].

Значна частина російськомовного населення Донбасу підпадає під поняття «співвітчизників» як його розуміють у Росії. Крім мовно-культурної спорідненості мігранти з цього регіону відзначаються високим рівнем освіти та професійної компетенції, що вигідно відрізняє їх від вихідців з Центральної Азії, які становлять більшість трудових мігрантів до Росії.

Ще у 2006 р. указом Президента РФ «Про заходи з надання сприяння добровільному переселенню в Російську Федерацію співвітчизників, які проживають за кордоном» було затверджено Державну програму, розраховану на 2006–2012 рр. У 2012 р. Програма стала безстроковою і фінансується з державного бюджету. Вона передбачає оплату переїзду репатріантів до Росії, виплату підйомних та матеріальної допомоги упродовж шести місяців після переїзду, забезпечення так званого «компенсаційного пакету», тобто послуг дитячих дошкільних установ, закладів освіти, соціального обслуговування, охорони здоров'я та служби зайнятості. Учасникам

Програми обіцяно також сприяння у працевлаштуванні та забезпеченні житлом, отриманні посвідки на проживання, громадянства Росії. Їх прирівняно до громадян Росії у питанні сплати податку на доходи фізичних осіб (розмір якого складає 13 % замість 30 % для іноземців).

Планувалося, що впродовж 2007 р. допомогу в переселенні буде надано 50 тис. осіб, у 2008 р. – 100 тис., а у 2009 р. – 150 тис. Проте насправді загальна кількість виданих Федеральною міграційною службою за п'ять років реалізації Програми посвідчень переселенців становила 79,9 тис. (на 166,6 тис. осіб). Найбільше заяв надійшло з Узбекистану, Казахстану, Молдови, Вірменії. Частка заяв з України становила 7,2 % [13].

Той факт, що залучити Україну до ЄАЕС не вдалося, а умови Програми не приваблювали вихідців з України до переселення в РФ, вірогідно міг бути одним із чинників застосування Росією інших засобів тиску на нашу державу, зокрема агресії. Спроби виправити демографічну ситуацію за рахунок українського населення та робочої сили можуть розглядатися як одна зі складових гібридної війни проти України.

Для досягнення цілей демографічної політики застосовувалися спеціальні управлінські механізми, спрямовані на керівництво напрямками розселення громадян України, які потрапили на територію РФ, рятуючись від війни. При цьому логіка «спланованого розселення» не допускала ані утворення компактних регіонів проживання новоприбулих, ані суттєвого ущільнення української діаспори в регіонах РФ, де вона історично сформувалася, ані можливості для українців конкурувати на найбільш привабливих ринках праці з місцевим населенням. Мінімізувалися також ризики дестабілізації суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації великою кількістю прибулих у прикордонних з нашою країною областях РФ. Так, Постановою Уряду РФ від 22 липня 2014 р. № 691 «Про затвердження розподілу за суб'єктами Російської Федерації громадян України та осіб без громадянства, які постійно проживають на території України, що прибули на територію РФ в екстремому масовому порядку» було передбачено квотний принцип розподілу мігрантів між областями різних федеральних округів. Відповідно до цієї Постанови регіонами, де жодним чином не було передбачено розміщення громадян України (0 % від усієї кількості прибулих) стали економічно привабливі Москва і Санкт-Петербург, Московська та Ленінградська області, анексована частина території України – Крим та Севастополь, Чеченська Республіка та історично близька українцям Ростовська область. Крім того, мінімальні квоти (0,01 % від усієї кількості прибулих) на розселення українських мігрантів отримали прикордонні Белгородська, Брянська, Воронежська, Курська області [14].

Ці обмеження укупі з іншими організаційно-правовими умовами перебування українців на території РФ змусили частину наших співвітчизників звернутися до її уряду по допомогу в облаштуванні в межах Програми сприяння добровільному переселенню співвітчизників. Якщо 2013 р. у рамках Програми добровільного переселення в Росію переселилися 34,7 тис. співвітчизників, то в 2014 р. – 106 тис. (39,2 % громадяни України), в 2015 р. – 183 тис. (60,4 % з України) [15]. Причому в 2015 р. понад 90 % громадян України оформили свідоцтва про участь у Програмі вже перебуваючи на території РФ.

Програму було оперативнo адаптовано з метою заохочення українців, які шукали притулку в Росії, до участі в ній. Зокрема, якщо раніше подавати клопотання про переселення в рамках Програми можна було лише перебуваючи за кордоном, то відповідно до прийнятих у 2014 р. змін право стати її учасниками набули співвітчиз-

ники, які оформили тимчасовий притулок в РФ. Згідно зі спеціальною постановою уряду, яка встановила особливий тимчасовий порядок для співвітчизників з України, для них було скорочено перелік необхідних документів, свідоцтво про вступ до Програми вони можуть отримати впродовж 15 днів, тоді як за загальним порядком – упродовж 60 днів.

У травні 2016 р. були внесені зміни у федеральний закон про правове становище іноземців в Російській Федерації, згідно з яким для осіб, які отримали тимчасовий притулок в РФ і стали учасниками програми з переселення, встановлено спрощений порядок набуття посвідки на проживання в Росії. Вони не повинні спочатку отримувати дозвіл на тимчасове проживання та проживати в країні за цим дозволом не менше року.

Треба зазначити також, що в 2016 р. зміни були внесені у законодавство про громадянство Російської Федерації. Отримати громадянство у спрощеному порядку можуть, серед інших груп, і учасники Програми переселення, та іноземці, які є носіями російської мови. Причому в законі сказано, що така умова, як відмова від попереднього громадянства, може й не виконуватися, якщо зробити це неможливо через незалежні від особи причини, тобто в разі, коли вона є біженцем.

Заохочує до переселення українців і російська пропагандистська машина. Незважаючи на те, що в мережі доволі багато дописів про труднощі, з якими стикаються біженці, про невиконання обіцянок властей, мас-медіа широко публікують успішні історії переселенців, запевняють у тому, що українські фахівці потрібні економіці Росії, а населення готове надати їм допомогу, завищують кількісні показники прибуття громадян України, що значно відрізняються від офіційних. І у біженців, і у місцевого населення формується думка про те, що перебування вихідців з Донбасу в Росії триватиме і в багатьох випадках перетвориться на постійне.

Однак плани керівництва РФ щодо керування потоком українських мігрантів відповідно до соціально-демографічних та економічних потреб Росії не виправдалися. Навіть офіційні цифри російської статистики не підтверджують амбітних заяв про те, що Росія прийняла (і облаштувала на своїй території!) понад 1 млн біженців з України в 2014–2016 рр. [16]. Так, за даними Федеральної міграційної служби Росії, станом на червень 2015 р. тимчасовий прихисток у РФ отримали 339 494 особи з числа вимушених мігрантів – громадян України [5]. За оцінкою російських правозахисників, ця цифра є навіть меншою – 311 тис. станом на початок жовтня 2016 р. [6]. Статистика за 2014–2015 рр. свідчить, що більшість мігрантів розглядали своє перебування в РФ як вимушений крок і не виявляли бажання осісти в країні на тривалий термін або отримати громадянство. З офіційних джерел відомо, що більшість біженців перебувала в прикордонних районах Центрального і Південного федеральних округів, і тільки кожен п'ятий із них доклав зусиль для отримання офіційного статусу (від подання заяви на участь у Програмі переселення співвітчизників до оформлення виду на проживання або громадянства) [4]. Не виправдалися і плани керівництва РФ щодо «керуваного розселення» українських мігрантів. Значна їх частина легалізувала своє перебування на економічно привабливих територіях (закритих для біженців згідно з Постановою уряду РФ) шляхом офіційного отримання патентів і дозволів на роботу. Так, в 2014 р. було видано безпрецедентно велику для останніх років кількість таких документів для громадян України – 406 тис., в 2015 р., після суттєвого ускладнення владою процедури отримання цих документів і підвищення всіх обов'язкових платежів, пов'язаних з їх оформленням, число громадян України, офіційно присутніх на російському ринку праці, залишалось досить помітним –

152 тис. [5]. Як відомо, трудова міграція до РФ має переважно тимчасовий характер і вимушені мігранти, які поповнили в період соціально-економічної нестабільності потоки трудових мігрантів, все ще не є безповоротними «демографічними втратами» для України. Останнім часом також почастишали повідомлення, в тому числі і від авторитетних західних ЗМІ, про те, що до України масово повертаються особи, які перебували під «соціальною опікою» російської держави, маючи право на тимчасовий притулок [7], головна причина – відсутність можливостей для працевлаштування, придатних для проживання соціально-економічних умов та суттєві труднощі в адаптації на територіях їх тимчасового перебування.

Не зважаючи на всі прорахунки демографічної політики, у тому числі в питаннях залучення українців до лав постійного населення РФ, керівництво останньої представляє її як успішну і таку, що відповідає довготривалим цілям соціально-економічного розвитку держави. Так, у своєму зверненні до Федеральних зборів у 2014 р. В. Путін висловив задоволення позитивною динамікою розвитку демографічних процесів у РФ, зокрема прогнозованою загальною чисельністю населення країни – 146 млн осіб (що на 10 млн більше, ніж передбачав прогноз ООН на кінець 2013 р.), відзначивши, що до цього числа зараховано мешканців Криму та Севастополя [17]. Станом на 1 січня 2016 р. разом з кримчанами населення Росії становило 146 544 710 осіб [8].

Висновки. Таким чином, є підстави для висновку про те, що однією з передумов російської гібридної війни проти України була перманентна демографічна криза в РФ, унаслідок чого боротьба за демографічні ресурси стала однією з рушійних сил агресії. У період найбільш активної фази воєнного протистояння значна кількість жителів східних регіонів України шукала притулку на території РФ, що було обумовлено не лише територіальною близькістю, наявністю численних особистих зв'язків, а й низкою цілеспрямованих заходів, що підтримувалися інформаційно-пропагандистськими інструментами.

В умовах послаблення гостроти конфлікту частина українських біженців повернулася додому, проте доволі значна кількість українців визначається на користь продовження проживання в Росії. Внаслідок збереження складної ситуації на сході України, погіршення якості життя в самопроголошених Донецькій та Луганській республіках, а також демографічної та міграційної політики російської сторони міграція до Росії громадян України, які опинилися на окупованих територіях, продовжуватиметься. Навіть у разі повного припинення воєнних дій міграційний потік поповнюватиметься за рахунок членів сімей тих, хто виїхав раніше, молоді, яка виїжджатиме на навчання, кваліфікованих працівників, які не можуть професійно реалізуватися у зруйнованій економіці регіону. Таким чином, Україна нестиме відчутні демографічні втрати, тоді як Росія отримуватиме додаткові людські ресурси, необхідні для гальмування обезлюднення стратегічно важливих для неї територій.

Подальші дослідження у цьому напрямі варто зосередити на розробленні заходів політики повернення біженців, які шукали притулку в Росії, та посилення впливу на них з боку України. Незважаючи на обмеженість можливостей такого впливу, відмовлятися від спроб повернути наших співгромадян на батьківщину не можна. І не лише тому, що, як це неодноразово декларувалося, ці особи є громадянами України, однаково цінними для держави, а й у зв'язку з тим, що склад і чисельність біженців в Росії не є стабільними. Люди не лише виїжджають до Росії, а й повертаються в Україну, як на тимчасово непідконтрольну державі територію, так і в інші регіони країни. Щонайменше необхідно забезпечувати їх правдивою інформацією про ситу-

ацію в Україні, а також про проблеми, які спіткали переселенців в Росії. Спеціальні заходи мають бути розроблені у напрямі спрощення процедур повернення біженців, відновлення їхніх документів, забезпечення доступу до соціальних послуг, до послуг освіти тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціальний звіт за 2016 р. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html>
2. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. – К.: НІСД, 2015. – 474 с.
3. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
4. Сакаев В.Т. Фактор украинских беженцев в Российской Федерации: политико-демографических подход / В.Т. Сакаев // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2015. – № 12 (62). – С. 168–170.
5. Рязанцев С. Украинская миграция в приоритетах развития России / С. Рязанцев, В. Скоробогатова // Международные процессы. – 2016. – 14, № 1. – С. 38–51.
6. Ганнушкіна С. Інтерв'ю «Громадське радіо» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadskeradio.org/ru/programs/kyiv-donbas/vlast-v-rossii-rubit-suk-na-kotorom-sidit-rossiyskaya-pravozashchitnica>
7. Громов Т. Deutsche Welle. Вход и выход: беженцы из Украины покидают РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rian.com.ua/analytics/20160112/1003394011.html>
8. Федеральна служба державної статистики: Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/demography/#
9. Демоскоп Weekly : Сайт наукового електронного видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_e0.php
10. Андреев Е. Ближайшие демографические перспективы России / Е. Андреев, А. Вишневский // Демоскоп Weekly. – 2014. – № 601–602 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0601/tema04.php>
11. Концепция государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_131046/
12. Путин В. Строительство справедливости. Социальная политика для России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nextrus.ru/interes/389-putin-stroitelstvo-spravedlivosti-socialnaya-politika.html?start=5>
13. Мониторинг реализации Государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению соотечественников, проживающих за рубежом, на территориях вселения субъектов Российской Федерации в IV квартале 2012 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/monitoring/4_kv_2012.pdf
14. Об утверждении распределения по субъектам Российской Федерации граждан Украины и лиц без гражданства, постоянно проживавших на территории Украины и прибывших на территорию Российской Федерации в экстренном массовом порядке: Постановление Правительства РФ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://government.ru/media/files/41d4f3ab1bb7c28f744d.pdf>
15. Итоговый доклад о миграционной ситуации, результатах и основных направлениях деятельности Федеральной миграционной службы за 2015 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://гувм.мвд.рф/upload/site1/document_file/_doklad.pdf
16. Гатілова Г. Виступ на засіданні ООН з питань міграції [процитовано за ІАР «ТАСС»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3635291>
17. Путин В.В. Послание Президента РФ В.В. Путина Федеральному собранию, 4 декабря 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/47173>

18. Права внутрішньо переміщених осіб. Українська Гельсінкська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/prava-vnutrishno-peremishchenyh-osib/>
19. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, квітень 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf

REFERENCES

1. Sotsialnyi zvit za 2016 r. [Social report 2016]. (2016). Ministry of Social Policy of Ukraine *msp.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html> [in Ukrainian].
2. Horbulin, V.P. (Ed.). (2015). *Donbas i Krym: tsina povnennia [Donbas and Crimea: return at what price?]*. K. : NISD [in Ukrainian].
3. Horbulin, V.P. (Ed.). (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [The World hybrid war: Ukrainian forefront]*. K. : NISD [in Ukrainian].
4. Sakaev, V.T. (2015). Faktor ukrainskikh bezhentsev v Rossiyskoy federatsii: politiko-demograficheskikh podhod [The factor of Ukrainian refugees in the Russian Federation: a demographic policy approach] *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. - Historical, philosophical, political and legal sciences, culturology and art history. Theory and Practice Questions, 12(62)*, 168-170 [in Russian].
5. Ryazantsev, S., & Skorobogatova, V. (2016). Ukrainskaya migratsiya v prioritetaх razvitiya Rossii [Ukrainian migration in the priorities of Russia's development] *Mezhdunarodnyie protsessy. - International Processes, 14, 1*, 38-51 [in Russian].
6. Interviu Svitlany Hannushkinoi dlia Hromadskoho radio [Svitlana Hannushkina for Hromadske Radio]. *hromadskeradio.org*. Retrieved from: <https://hromadskeradio.org/ru/programs/kyiv-donbas/vlast-v-rossii-rubit-suk-na-kotorom-sidit-rossiyskaya-pravozashchitnica> [in Ukrainian].
7. Gromov, T. Deutsche Welle. Vhod i vyihod: bezhentsyi iz Ukrainyi pokidayut RF [Deutsche Welle. Arrival and departure: refugees from Ukraine leave the Russian Federation]. *rian.com.ua*. Retrieved from: <http://rian.com.ua/analytics/20160112/1003394011.html> [in Russian].
8. Sait Federalnoi sluzhby derzhavnoi statystyky [Site of Federal State Statistics Service]. *gks.ru*. Retrieved from: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/demograh/# [in Russian].
9. Sait naukovoho elektronnoho vydannia «Demoskop Weekly» [Site of scientific digital edition «Demoskop Weekly»]. *demoscope.ru*. Retrieved from: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_e0.php [in Russian].
10. Andreev, E., & Vishnevskiy, A. (2014). Blizhayshie demograficheskie perspektivy Rossii [The immediate demographic prospects of Russia]. *Demoskop Weekly - Demoskop Weekly*, 601-602. [in Russian].
11. Kontseptsiya gosudarstvennoy migratsionnoy politiki Rossiyskoy Federatsii na period do 2025 goda [Concept for the Russian Federation's State Policy on Migration up to 2025]. *consultant.ru*. Retrieved from: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_131046/ [in Russian].
12. Putin, V. (2012). Stroitelstvo spravedlivosti. Sotsialnaya politika dlya Rossii [Building justice: A social policy for Russia]. *nexterus.ru*. Retrieved from: <http://nexterus.ru/interes/389-putin-stroitelstvo-spravedlivosti-socialnaya-politika.html?start=5> [in Russian].
13. Monitoring realizatsii Gosudarstvennoy programmy po okazaniyu sodeystviya dobrovolnomu peresele-niyu sootchestvennikov, prozhivayuschih scha rubezhom, na territoriyah vseleniya sub'ektov Rossiyskoy Federatsii v IV kvartale 2012 g. [Monitoring of implementation of State Programme to Assist Voluntary Resettlement of Compatriots Living Abroad to the Russian Federation, fourth quarter of 2012]. (2012). *fms.gov.ru*. Retrieved from: http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/monitoring/4_kv_2012.pdf [in Russian].
14. Postanovlenie Pravitelstva RF «Ob utverzhdenii raspredeleniya po sub'ektam Rossiyskoy Federatsii grazhdan Ukrainyi i lits bez grazhdanstva, postoyanno prozhivavshih na territorii Ukrainyi i pribivshih na territoriyu Rossiyskoy Federatsii v ekstremnom massovom poryadke» [Resolution of the Government of the Russian Federation «On the approval of the distribution of citizens of Ukraine and stateless persons who permanently resided on the territory of Ukraine and arrived on the territory of the Russian Federation on an emergency mass order in the subjects of the Russian Federation»]. (2014). *government.ru*. Retrieved from: <http://government.ru/media/files/41d4f3a61bb7c28f744d.pdf> [in Russian].

15. Itogoviyi doklad o migratsionnoy situatsii, rezultatah i osnovnyih napravleniyah deyatelnosti Federalnoy migratsionnoy sluzhby za 2015 god [Final Report on the Migration Situation, Results and main Directions of Activities of the Federal Migration Service for 2015]. (2015). *гум.мвд.рф*. Retrieved from https://гум.мвд.рф/upload/site1/document_file/_doklad.pdf [in Russian].
16. Z vystupu H. Hatilova na zasidanni OON z pytan mihratsii, protsytovano za IAR «TASS» [Hatilov H. on UN Summit on Migration]. (2016). *tass.ru*. Retrieved from: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3635291> [in Russian].
17. Putin, V.V. Poslanie Prezidenta RF V.V. Putina Federalnomu sobraniyu, 4 dekabrya 2014 g. [Address of President of RF V. Putin to the Federal Assembly]. (2014). *kremlin.ru*. Retrieved from: <http://kremlin.ru/events/president/news/47173> [in Russian].
18. Prava vnutrishno peremishchenykh osib. Ukrainska Helsiska spilka z prav liudyny [Rights of Internally Displaced Persons. Ukrainian Helsinki Human Rights Union]. (2017). *helsinki.org.ua*. Retrieved from: <https://helsinki.org.ua/prava-vnutrishno-peremishchenyh-osib/> [in Ukrainian].
19. Zvit natsionalnoi systemy monitorynhu sytuatsii z vnutrishno peremishchenymy osobamy. Kvitn 2017 r. [Report of National Monitoring System on the Situation with Internally Displaced Persons]. (2017). *iom.org.ua*. Retrieved from: http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 31.05.2017.